

บทที่ 4

พัฒนาการของการศึกษาไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน

การศึกษานับเป็นองค์ประกอบอันสำคัญยิ่งในกระบวนการเรียนรู้ทั้งของเยาวชน และของประชาชนทั่วไปในการพัฒนาสติปัญญา ความรู้ความสามารถ และสามารถนำวิชา ความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และประเทศชาติเป็นลำดับ ดังนั้น การจัดระบบการศึกษาที่ดี ที่ถูกทาง จึงเป็นสิ่งที่จะช่วยรับประกันภาพทางการศึกษาให้บังเกิดผล ตรงตามวัตถุประสงค์ ในขณะที่กระแสการปฏิรูปการศึกษากำลังเป็นที่กล่าวถึงอย่างมากใน ปัจจุบันนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ควรจะทำความเข้าใจถึงพัฒนาการทางการศึกษาของประเทศไทยใน อดีตตั้งแต่ยุคก่อนปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อศึกษาเรียนรู้ความสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องกันระหว่างสภาพสังคมและรูปแบบในการจัดการศึกษา ช่วยให้เห็นภาพพัฒนาการ ทางการศึกษาไทยในมุมที่กว้างขึ้น และทราบถึงสาเหตุที่มาที่ไปกว่าจะมาเป็นแนวคิดในการ ปฏิรูปการศึกษาที่กำลังเคลื่อนไหวในปัจจุบัน

1. การศึกษาสมัยสุโขทัย – รัชกาลที่ 4

1.1 การศึกษาสมัยสุโขทัย

สมัยกรุงสุโขทัยเริ่มนับตั้งแต่พ่อขุนบางกลางท่าวร่วมกับพ่อขุนผาเมืองทำ สงครามชนะข้าศึกจนสามารถตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี อันเป็นราชอาณาจักรไทยเมื่อประมาณ พ.ศ. 1781 พ่อขุนบางกลางท่าวได้สถาปนาพระองค์เป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ปฐมกษัตริย์องค์ แรกของชาติไทย ครั้นถึงรัชกาลพระเจ้ารามคำแหงมหาราช โอรสคนที่ 2 ขึ้นครองราชย์ ทรง ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1826 อักษรที่ทรงประดิษฐ์ขึ้นนั้นเรียกว่า “ลายสือไทย” การ ศึกษาในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์ เรียกการศึกษานั้นว่า การศึกษาแผนโบราณ อาศัยวัดเป็นสถานศึกษา มีพระสงฆ์เป็นผู้สอน วิชาที่สอนส่วนใหญ่จะ มุ่งเน้นให้อ่านออกเขียนได้ รวมทั้งอบรมสั่งสอนด้านจริยศึกษาไปพร้อม ๆ กัน การศึกษาในช่วงนั้น จะเน้นการศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และการศาสนา โดยแบ่งหลักสูตรออกเป็น 3 หมวดเมื่อเทียบกับหลักสูตรสมัยใหม่ได้ดังนี้ (ลินจี หะวานนท์, 2532, หน้า 50 - 94)

1) จริยศึกษา จริยศึกษาสมัยนั้น คือการสอนให้คนมีจริยธรรมในการ อยู่ร่วมกันในสังคม ยึดศาสนาและวัฒนธรรมเป็นที่ตั้ง ต้องการให้ทุกคนประพฤติตนเป็นคนดี ให้ สังคมยกย่องนับถือ เน้นเรื่องของความสามัคคีปรองดอง รวมถึงเรื่องของความกตัญญูกตเวที

เคารพนบถนอบแก่ผู้ใหญ่ ดังที่ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงจารึกไว้ในหลักศิลาจารึกขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ว่า

“เมื่อชั่วพ่อภู ภูบ่าเรอแก่พ่อภู ภูบ่าเรอแก่แม่ภู ภูได้ตัวเนื้อตัวปลา
ภูเอามาแก่พ่อภู”
“พ่อภูตาย ยังพี่ภู ภูพร่ำบ่าเรอแก่พี่ภู ดังบ่าเรอแก่พ่อภู พี่ภูตาย
จึงได้เมืองแก่ภูทั้งกลม”

ข้อความดังกล่าวหากเทียบกับกฎหมายปัจจุบัน ก็อาจเทียบได้กับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัวที่ระบุไว้ว่า “บุตรจำต้องอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา” นอกจากนี้ การทำบุญทำทานก็เป็นสิ่งที่คนในสังคมสมัยนั้นละเว้นเสียมิได้ ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญแก่พระสงฆ์ เพื่อเป็นการทำบุญบำรุงพระพุทธศาสนา หรือการให้ทานแก่ผู้ที่ยากจน เพื่อสร้างกุศล ล้วนเป็นสิ่งที่ผู้คนสมัยนั้นปฏิบัติกันเป็นนิจ

2) ภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม วิชาภูมิศาสตร์เป็นวิชาที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะภูมิประเทศในที่ต่าง ๆ รวมไปถึง ลักษณะของพลเมือง การประกอบอาชีพ วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ในที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในด้านการปกครองในสมัยนั้น

สำหรับเมืองสุโขทัยนั้น ทำเลที่ตั้งอยู่ในถิ่นที่ดี อุดมสมบูรณ์ ทำการเพาะปลูกเจริญงอกงาม ทำให้เศรษฐกิจดี ประชาชนมีกินมีใช้พอเพียงแก่การดำรงชีพ ไม่จำเป็นต้องไปปล้นจี้ ขิงทรัพย์ผู้อื่น ภาพโดยรวมของสุโขทัยนั้น จึงดูว่าเป็นราชธานีที่มีความสงบเรียบร้อย พลเมืองอยู่ในศีลธรรม โจรผู้ร้ายแทบไม่มี หรือมีก็น้อยมาก ประชาชนปลูกบ้านรวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่บ้าน มีวัดเป็นศูนย์กลางยึดเหนี่ยวจิตใจ มีพระสงฆ์ผู้มีความรู้เป็นอาจารย์สอนวิชาความรู้ จึงมีคำเรียกติดปากว่า “พระอาจารย์”

ด้านสิ่งแวดล้อมนั้น แม่น้ำลำคลองในสมัยนั้นมีความใสสะอาดบริสุทธิ์ ชาวบ้านสามารถใช้ในการอุปโภคบริโภคได้อย่างสะดวกสบาย บ่อน้ำลำธารทั้งหลายถือเป็นของสาธารณะ ใครจะให้ประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์ใดก็ได้ ไม่มีใครห้าม สันนิษฐานว่าในสมัยนั้น ชาวบ้านที่มาอาศัยในบริเวณใกล้แหล่งน้ำคงจะมีน้อย การทำความสะอาดปรกแก่แหล่งน้ำก็มีน้อยหรือไม่มีเลย น้ำจึงใสสะอาดตลอดเวลา ครั้นเวลาผ่านไปจนถึงสมัยปัจจุบัน เมื่อผู้คนเริ่มมากขึ้น ความลำบากร่วมกันของประชาชนที่ต้องดูแลรักษาสาธารณสมบัติเริ่มลดลง พฤติกรรมตามใจตนเองของคนสมัยใหม่เริ่มมากขึ้น ทำให้บ้านเมืองสกปรกมากขึ้น ส่งผลต่อสุขภาพอนามัยของคนในท้องถิ่น แม้จะมีกฎหมายห้ามประชาชนทำสิ่งอันเป็นความสกปรกต่อบ้านเมือง เช่น ทิ้งขยะในที่สาธารณะ

หรือแหล่งน้ำ ผู้ฝ่าฝืนต้องโทษปรับ แม้รัฐบาลขอความร่วมมือจากประชาชนโดยอาศัยช่องทาง
สื่อหลาย ๆ ช่องทาง ไม่ว่าจะเป็นด้านวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ ฯลฯ ก็ยังให้ผลที่
ไม่น่าพอใจเท่าที่ควร แตกต่างจากสมัยสุขุขทัยเป็นอย่างมาก

3) หน้าที่พลเมือง หัวข้อนี้นับเป็นสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานที่ประชาชนชาวไทย
ทุกคนจำเป็นต้องรู้ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด หน้าที่พลเมืองเป็นความจำเป็นต่อการจัดระบบ
สังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ประชาชนไม่ว่าในประเทศใด ต้องรู้จักหน้าที่ที่จะต้อง
กระทำหรือไม่กระทำตามที่กฎหมายกำหนดไว้ เช่น ประชาชนชาวไทยมีหน้าที่รักษาไว้ซึ่งชาติ
ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับใช้
ราชการ ปฏิบัติตนตามกฎหมาย ประกอบอาชีพโดยสุจริต มีสิทธิในการนับถือศาสนา มีเสรีภาพ
ในร่างกาย มีความเสมอภาคกันทางกฎหมาย เป็นต้น

1.2 การศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยา

การศึกษาในสมัยอยุธยานั้น ยังคงเป็นแบบโบราณอย่างเดิม มีวัดเป็นศูนย์กลาง
ของชุมชนและเป็นแหล่งความรู้ของผู้คนสมัยนั้น มีพระเป็นครูสอนหนังสือให้แก่เด็ก ๆ ที่เป็นลูก
ข้าราชการที่มีตำแหน่ง หรือลูกชาวบ้านที่มีฐานะพอมีอันจะกิน หลักสูตรการศึกษาก็ยังคงเป็น
แบบพื้น ๆ เน้นเพื่อการใช้ชีวิตประจำวันทั่ว ๆ ไปมากกว่า ความรู้เฉพาะทาง ชาวต่างชาติที่เข้ามา
ในประเทศไทยสมัยนั้นให้ความสนใจต่อการศึกษาของไทยมาก เช่น ท่านราชทูตฝรั่งเศส
เมอริซีเออร์ เดอะ ลาลูแบร์ แห่งพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช กล่าวไว้ในหนังสือราชอาณาจักรสยามว่า “พระสอนหนังสือให้แก่เยาวชน
ดังที่ข้าพเจ้าได้เล่าแล้ว และท่านอธิบายคำสั่งสอนแก่ราษฎรตามที่เขียนไว้ในหนังสือบาลี”
หนังสือราชอาณาจักรไทยหรือประเทศสยามของ มงซิเออร์ ปาเลอกัวซ์ สังฆราชแห่งมัลลอสส์ใน
คณะสอนศาสนาโรมันคาทอลิกฝรั่งเศสประจำประเทศไทยพิมพ์จำหน่ายเมื่อ พ.ศ. 2397 กล่าวว่า
“ภายหลังหรือบางทีก่อนพิธีโกนจุก บิดามารดาส่งบุตรของตนไปอยู่วัดเพื่อเรียนอ่านและเขียน
ณ ที่นั้นเด็กได้รับใช้พระ พายเรือให้พระ และรับประทานอาหารซึ่งบิณฑบาตมาได้ร่วมกับ
พระด้วย พระสอนหนังสือให้เล็กน้อยวันละครั้งหรือสองครั้ง ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบแทน การศึกษา
ของเด็กหญิงมีการสอนให้ทำครัว ตักน้ำพริก ทำขนม มวนบุหรี่และจับพลู” ส่วนหนังสือ
ราชอาณาจักรและชาวสยามของเซอร์จอห์น เบาริง ผู้สำเร็จราชการฮ่องกง ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้า
วิคตอเรีย พระบรมราชินีนาถ แห่งประเทศอังกฤษ ทรงแต่งตั้งให้เป็นราชทูตมาเจริญพระราชมิตร
ใน พ.ศ. 2398 อันเป็นเวลาใกล้เคียงกับสังฆราชปาเลอกัวซ์ ก็ได้กล่าวถึงการศึกษาไทยไว้ใน
ทำนองเดียวกันว่า “การศึกษาตั้งต้นแต่โกนจุก แล้วเด็กผู้ชายถูกส่งไปอยู่วัด เรียนอ่านเขียนและ

คำสอนศาสนากับพระ” “พระได้รับมอบหมายให้จัดการศึกษา และโรงเรียนอยู่ติดกับวัดไทย มากย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่การสอนให้รู้คำสั่งสอนและประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเป็น ส่วนสำคัญมากของระบบการศึกษา พลเมืองชายส่วนหนึ่งอ่านและเขียนหนังสือออก แต่วิธีที่จะ แสวงหาความรู้ชั้นสูงสาขาใดสาขาหนึ่งมีอยู่น้อย ถึงกระนั้นก็ดี โดยเฉพาะในบรรดาขุนนาง ยัง ใฝ่ใจเรียนวิชาเครื่องจักรกล รู้จักใช้เครื่องมือเดินเรือและรู้วิชาปรัชญากันมาก” นอกจากนี้ยังได้ กล่าวถึงการศึกษาของสตรีสมัยนั้นว่า ยังไม่ค่อยเน้นความสำคัญเท่าใดนัก

การศึกษาในสมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น เป็นช่วงที่งานด้าน อักษรศาสตร์เฟื่องฟูมาก เนื่องจากบ้านเมืองมีความเป็นอยู่สงบเรียบร้อย ว่างเว้นจากสงคราม เป็นเวลานาน นับเป็นยุคทองของโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน แม้แต่นายประตู่ก็ยังสามรถได้ตอบ ด้วยโคลงกลอนได้ ในสมัยนี้ ได้เกิดหนังสือแบบเรียนเป็นเล่มแรกของไทยชื่อ จินตามณี ซึ่ง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมอบให้พระโหราธิบดีเป็นผู้แต่ง จุดมุ่งหมายเพื่อให้คนไทยอ่าน ออกเขียนได้ สามารถยกระดับคนไทยให้สูงขึ้นได้ และสามารถติดต่อกับชาวต่างประเทศที่เข้ามา เจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทยได้อีกด้วย ชาวต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศไทยสมัยนั้น นอกจากจะเข้ามาค้าขาย และสอนศาสนานั้น ยังได้มีการแลกเปลี่ยนวิทยาการความรู้สมัยใหม่ อื่น ๆ เช่น การหล่อปืนไฟ การประปา การช่างก่อสร้าง ฯลฯ ทำให้คนไทยมีความรู้ด้านข้างเพิ่ม มากขึ้นด้วย

1.3 การศึกษาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึง 3 ยังคงเป็นแบบแผนโบราณเช่นเดียวกับสมัย สุโขทัยและอยุธยา ยังไม่ค่อยเห็นการเปลี่ยนแปลงมากนัก กระทั่งล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 จึง เริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากการติดต่อสัมพันธ์กับต่างชาติที่เข้ามา อาศัยอยู่ในประเทศไทยมากขึ้น และพระองค์ก็ทรงให้ความสนใจต่อกิจการด้านต่างประเทศ และการศึกษา เพื่อเตรียมการรองรับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่จะเกิดขึ้นต่อมา

การศึกษาสมัยรัชกาลที่ 1

สมัยรัชกาลที่ 1 สภาพบ้านเมืองขณะนั้นยังไม่สงบเรียบร้อยจากภัยสงคราม เท่าใดนัก ตำราต่าง ๆ สูญหายไประหว่างสงครามไทย – พม่าครั้งที่ 2 กระนั้นก็ตาม พระองค์ก็ ทรงสนพระทัยในเรื่องของการศึกษาควกับศาสนาไม่น้อยไปกว่าการฟื้นฟูกิจการบ้านเมือง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำสังคายนาวพระไตรปิฎกจนจบบริบูรณ์ เก็บไว้ในหอพระราชมณเฑียรธรรม ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้อ่าน ที่หอมณเฑียรธรรมนี้เองที่ให้ ราชบัณฑิตสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์ ได้กล่าว อ้างไว้ว่า ในการแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พระองค์ทรงมีกระแสพระราชดำริถึง กรมราชบัณฑิต

ว่า เป็นกรมที่มีหน้าที่บอกหนังสือพระสงฆ์ ซึ่งต่างจากกรมธรรมการมีหน้าที่ว่าความพระสงฆ์ อย่างเดียว ต่อเมื่อเวลาพระสงฆ์มาแปลพระปริยัติธรรม กรมทั้งสองจึงจะมากำกับตรวจตราการ แปลร่วมกัน การสอนพระปริยัติธรรมนอกจากราชบัณฑิตจะเป็นผู้สอนแล้ว พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรง วุฒิที่ได้รับคัดเลือกก็จะมีโอกาสมาเป็นผู้สอนด้วย การสอนจะสอน ณ หอพระมณเฑียรธรรม เพื่อ เตรียมพระภิกษุและสามเณรเข้าสอบพระปริยัติธรรมทุก ๆ 3 ปี ทำให้หอพระมณเฑียรธรรมได้เป็น สถานศึกษาแห่งหนึ่งไปในตัวด้วย (อ้างถึงใน ลั่นจี หะวานนท์: การศึกษากับสังคมไทยก่อนสมัย ปฏิรูปการศึกษา)

การศึกษาสมัยรัชกาลที่ 2

ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรือง ด้านการศึกษาสมัยหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านวรรณคดี เนื่องจากในช่วงนั้น บ้านเมืองมีความ ร่มเย็นเป็นสุข ว่างเว้นจากสงคราม จึงมีเวลามากพอที่จะฟื้นฟูความรู้ด้านวิชาการ และวรรณคดี อีกทั้งพระองค์ยังทรงเป็นเลิศทางบทละคร และทรงสนพระทัยที่จะทำนุบำรุงการศึกษาและศิลป วัฒนธรรมของประเทศ กวีเอกแห่งประวัติศาสตร์ชาติไทย สุนทรภู่ ก็ได้ถือกำเนิดขึ้นในรัชสมัยนี้ พระองค์ทรงโปรดปรานในความสามารถทางกวีของสุนทรภู่ จนถึงขั้นสถาปนาสุนทรภู่ให้เป็นถึง พระสุนทรโวหาร นอกจากนี้ ยังได้ทรงนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์และอิเหนา โดยเฉพาะ อย่างยิ่งเรื่องอิเหนานั้น วรรณคดีสโมสรในรัชกาลที่ 6 ได้ยกย่องไว้ว่า อิเหนา เป็นยอดแห่งกลอน บทละคร ส่วนเสภาขุนช้างขุนแผนซึ่งพระองค์ได้ทรงนิพนธ์ไว้บางตอนก็ได้รับยกย่องเช่นเดียวกัน ว่าเป็นยอดแห่งกลอนสุภาพ

การศึกษาสมัยรัชกาลที่ 3

ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ก็ยังเป็นยุคสมัยแห่ง การแต่งบทกลอนอยู่ การศึกษาก็ยังคงเป็นแบบโบราณอยู่ ในสมัยนี้ ได้มีกวีเอกหญิงปรากฏขึ้นถึง 2 คน คือ พุ่ม หรือบุษบา ท่าเรือจ้าง และอีกคนหนึ่งคือ สุวรรณ ซึ่งตามประวัติศาสตร์แล้ว ท่านผู้นี้ เป็นผู้วิกลจริต การเขียนกลอนของท่านจะใช้คำที่ไม่สู้จะสื่อความหมายในภาษาไทย แต่เมื่อรวม ๆ กันแล้วก็พอจะจับใจความได้

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพนเป็นพิเศษ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จารึกตำราทางการแพทย์แผนโบราณ ตำราหมอนวด ตำรายา และโคลงกลอนต่าง ๆ ไว้เพื่อประโยชน์ให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ด้วยหวัง ว่าประชาชนจะสามารถศึกษาค้นคว้าเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ด้วยตนเองโดยไม่จำกัดเวลา ใคร อยากรู้อะไรก็ไปศึกษาได้ ไม่หวงวิชา จนเป็นที่กล่าวขวัญยกย่องว่า วัดพระเชตุพนเป็น มหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย

การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 4

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นรัชกาลสุดท้ายของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นช่วงที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านทั้งด้านการศึกษาและศาสนา ในขณะที่พระองค์ทรงผนวช กระแสข่าวการเผยแพร่ศาสนาคริสต์กำลังมีอิทธิพลเข้าไปยังประเทศญวน และเขมร จนต้องตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ส่อให้เห็นถึงกลางร้ายที่จะเกิดขึ้นกับประเทศไทยเป็นอย่างดี รัชกาลที่ 4 จึงทรงวางวิเทโศบาย เปลี่ยนวิธีการสอนศาสนาแบบใหม่ด้วยการใช้ภาษาไทยในการสื่อความหมายง่าย ๆ แทนภาษาบาลี เพื่อให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจได้ง่าย ๆ เป็นการเผยแพร่พุทธศาสนาให้ขยายวงกว้างไปทั่ว

ทางด้านการศึกษา เนื่องจากมีการติดต่อกับชาวต่างประเทศ คนไทยเริ่มเรียนภาษาต่างประเทศจากพวกมิชชันนารี แต่ขุนนางและเจ้านายในวังไม่นิยมส่งบุตรหลานให้ไปเรียนกับพวกมิชชันนารีนี้ด้วยเกรงว่าจะทำให้บุตรหลานเปลี่ยนใจไปนับถือศาสนาของชาวต่างชาติ แต่พระองค์กลับมองตรงกันข้าม ต้องการการศึกษาเพื่อรู้จักฝรั่งต่างชาติ จึงจ้าง นางแอนนา เอช เลียวโนเวนส์ ชาวอังกฤษมาสอนภาษาอังกฤษให้ การศึกษาเรียนรู้ภาษาต่างประเทศนั้นส่งผลประโยชน์ให้เราเข้าใจความคิดของคนต่างชาติ สามารถสื่อสารกันได้อย่างเข้าใจชัดเจนมากขึ้นอันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการติดต่อเจรจาการค้า หรือการทำสัญญาที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้การศึกษาภาษาต่างประเทศก็เริ่มจะมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลังจากที่ศึกษาภาษาไทยอย่างดีแล้ว ก็เขียนคำสอนศาสนาเป็นภาษาไทย นำไปพิมพ์ที่ประเทศสิงคโปร์ จากนั้นจึงนำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ทำให้เกิดการศึกษากฎไทยอีกรูปแบบหนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงตำแหน่งเจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงผนวชอยู่ ณ วัดบวรนิเวศ ทรงเห็นความสำคัญของการพิมพ์หนังสือ จึงทรงให้สั่งซื้อเครื่องพิมพ์มาติดตั้ง ณ วัดบวรนิเวศ ถือเป็นโรงพิมพ์เครื่องแรกและแห่งแรกในประเทศไทยที่คนไทยจัดตั้งขึ้นได้พิมพ์หนังสือพุทธศาสนาออกเผยแพร่แข่งกับพวกมิชชันนารี และเมื่อได้ครองราชย์แล้วยังใช้พิมพ์หนังสือได้ความเข้าใจผิดของชาวต่างชาติที่มีต่อราชการไทยในหนังสือราชกิจจานุเบกษาอีกด้วย ซึ่งหนังสือนี้ก็ได้ดีพิมพ์เรื่อยมาจนปัจจุบัน

หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของหม่อมบัวรดเลย์ ชื่อว่า **บางกอกรีคอดเดอร์** ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีผลกระทบต่อการเมืองไทยขณะนั้นอย่างยิ่ง มีการพิมพ์ใบปลิวห้ามสูบบุหรี่และหนังสือนิราศลอนดอนของหม่อมราโชทัยเป็นครั้งแรก และยังช่วยแปลกฎหมายไทยซึ่งขณะนั้นใช้กฎหมายตรา 3 ดวงพิมพ์ออกเผยแพร่ด้วย สมัยนั้นมีการขายลิขสิทธิ์เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย เนื่องจากหม่อมราโชทัยได้นิพนธ์เรื่องนิราศลอนดอนเป็นกลอนเพลง บันทึกลับ

เหตุการณ์ที่ได้เป็นล่ำมไปกับคณะราชทูตไทยไปลอนดอน เป็นหนังสือดีอีกเล่มหนึ่งในสมัยนั้น ต่อมาก็ขายลิขสิทธิ์ให้หมอบรัดเลย์ทำยี่ที่สุด

1.4 สรุป

จากรายละเอียดที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาในประเทศไทยช่วงก่อนการปฏิรูปการศึกษานั้นเป็นการศึกษาแบบดั้งเดิม หรือการศึกษาแผนโบราณ คือ อาศัยวัดเป็นสถานศึกษา พระเป็นครูสอนจนมีคำเรียกว่า พระครู และมีนักเรียนเป็นศิษย์ในวัด จนมีคำเรียกกันว่า ศิษย์วัด วิธีการเรียนการสอนก็ไม่ได้มีระบบระเบียบ เรียนแบบสบาย ๆ ตามใจฉัน ไม่มีหลักสูตร กฎเกณฑ์ การสอบไล่ ด้วยเหตุที่มีพระสงฆ์เป็นครูสอนหนังสือ ผู้ที่จะเรียนได้ก็ต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น จึงเป็นการตัดโอกาสการเรียนรู้ของผู้หญิงไป การเรียนการสอนเป็นไปในลักษณะเกื้อกูลกันระหว่างฆราวาสและพระสงฆ์ ไม่มีค่าจ้างเงินเดือนเช่นปัจจุบัน สอนแบบให้เปล่าไม่ต้องเสียเงินทอง ดังนั้น ฝ่ายผู้เรียนจึงต้องอุปการะดูแลพระสงฆ์อยู่พอสมควร การศึกษาของไทยดำเนินไปเช่นนี้จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และเกิดการเปลี่ยนแปลงในรัชกาลที่ 5 ด้วยเหตุนี้จึงสามารถแบ่งระบบการจัดการศึกษาของไทยในอดีตได้เป็น 2 ระบบ คือระบบการศึกษาแผนโบราณ และระบบปฏิรูปการศึกษาหลังจากมีการเปลี่ยนแปลงแล้ว

สำหรับหลักสูตรการเรียนการสอนแบบแผนโบราณนั้น เนื่องจากพระเป็นครูหลักสูตรจึงเน้นไปในเรื่องศาสนา จริยธรรมต่าง ๆ พอถึงขั้นสูงขึ้นไปต้องการเรียนวิชาเฉพาะทางเพื่อประกอบอาชีพก็จะเรียนกันภายในครอบครัวหรือจากผู้ที่เคยร่ำพันธุ หลังจากเป็นศิษย์วัดแล้วจะเรียนขั้นสูงขึ้นไปต้องบวชเณร เมื่อถึงอายุบวชพระได้ก็จะเรียนพระธรรมวินัย

ในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ทรงดำริว่า ราษฎรสามารถศึกษาวิชาหนังสือได้จากวัดโดยทั่วไปอยู่แล้ว ส่วนวิชาเฉพาะนั้นจะสอนกันเฉพาะแต่ในครอบครัวเท่านั้น ที่อื่นจะไม่ได้เล่าเรียนกัน ผู้ที่มีความรู้ก็หวงวิชา บางวิชาก็สูญหายไปพร้อมกับการจากไปของเจ้าของวิชานั้น นับว่าน่าเสียดาย จึงโปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้เชี่ยวชาญในวิชาแขนงต่าง ๆ จารึกวิชาความรู้ลงบนแผ่นศิลา (สุเทพ ชูเชื้อ, 2515) วิชาความรู้ในสมัยนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 3 หมวด ได้แก่

- หมวดอักษรศาสตร์ อธิบายถึงการแต่งบทร้อยกรองต่าง ๆ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน กลบทต่าง ๆ พร้อมทั้งตัวอย่างที่ยึดถือเป็นแบบฉบับได้

- หมวดแพทยศาสตร์ มีทั้งตำรายารักษาโรค เครื่องมือสมุนไพรต่าง ๆ มีต้นสมุนไพรปลูกไว้ให้ดูเป็นตัวอย่างด้วย ตำราหมอนวด การจับเส้นต่าง ๆ พร้อมทั้งรูปเขียน รูปปั้น ประกอบทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่ายขึ้น

- หมอวิชาช่างฝีมือ มีวิชา ช่างเขียน ช่างแกะสลัก กลึง หล่อ ปั่น ช่างประดับต่าง ๆ อันเป็นแบบอย่างฝีมือที่หาได้ยากยิ่ง

ฉะนั้น จึงถือกันว่าวัดพระเชตุพนเป็นตลาดวิชาที่สำคัญมากเช่นเดียวกับ มหาวิทยาลัยในปัจจุบันนี้ มีทั้งคณะอักษรศาสตร์ แพทยศาสตร์ และศิลปศาสตร์ บรรดาภิกษุสงฆ์สำคัญ ๆ ต่างก็ได้มีโอกาสแสดงฝีมือปากติได้เป็นอันมาก (ลินจี่ ะหวานนท์, 2532)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า วัดเป็นศูนย์กลางสำคัญของการศึกษา เด็ก ๆ ที่มีโอกาสเรียนหนังสือที่วัดจะเป็นบุตรข้าราชการและขุนนางเป็นส่วนใหญ่ ส่วนเด็กลูกชาวบ้านถ้าใครมีโอกาสได้เรียนนับว่ามีบุญดี เพราะแม้จะได้ไปอยู่ที่วัดก็ยังคงคอยรับใช้พระและบริกาาเพื่อนฝูงมากกว่า ประกอบกับความจำเป็นที่จะต้องใช้วิชาหนังสือก็ไม่มีหรือน้อยมากด้วย วิชาที่เรียนในสมัยนั้นจะเน้นในเรื่องการอ่านเขียนและภาษาไทยเสียมาก ส่วนวิทยาศาสตร์ กฎหมายหรือประวัติศาสตร์ยังไม่มีสอนในขณะนั้น

การเรียนในวัดเท่าที่กล่าวมาเป็นเรื่องของเด็กชาย เด็กหญิงที่จะมีโอกาสเรียนนั้นน้อยมาก เนื่องจากกลัวว่าจะไปใกล้ชิดกับผู้ชายมากไปและเห็นว่าไม่จำเป็น ควรเรียนวิชาการบ้านการเรือนมากกว่า ทำให้เด็กหญิงไม่ได้เรียนหนังสือ นอกจากเจ้านายชั้นสูง และบุตรขุนนางผู้ใหญ่ ที่น่าสนใจก็คือ การศึกษาในวัดได้รับความสำเร็จน้อยมากเนื่องจาก

- ความจำเป็นในชีวิตที่จะใช้วิชาหนังสือที่ได้เรียนมามีน้อยมาก
- เวลาที่ใช้เรียนมีเพียงเล็กน้อย
- หนังสือ ตำรับตำราให้อ่านและค้นคว้ามีน้อย
- ความรู้และความตั้งใจของพระที่สอนยังไม่เพียงพอ
- ความตั้งใจของเด็กที่เรียนยังไม่พอ ส่วนมากมักจะเล่นเสียมากกว่า

(วุฒิชัย มูลศิลป์, 2529)

การที่ราษฎรทั่วไปอ่านเขียนหนังสือได้น้อย จึงทำให้ขาดชนชั้นกลางมาก เพราะมีการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Mobility) น้อย ผลก็คือทำให้ประเทศเจริญได้ช้า

2. การศึกษาศัมัยใหม่ในรัชกาลที่ 5: การปฏิรูปการศึกษาครั้งที่ 1

2.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการจัดการศึกษาศัมัยใหม่ที่จะกล่าวนี้ มีผลไม่เพียงแต่การศึกษาเท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงการปฏิรูป การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองในทุก ๆ ด้านด้วย

(วุฒิชัย มูลศิลป์, 2529)

2.1.1 การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก

เมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดขึ้นในยุโรป ความจำเป็นในการแสวงหาวัตถุดิบ และแหล่งขายก็มีมากขึ้น อาณานิคมจึงเป็นสิ่งจำเป็นมากขึ้น ยุคที่เรียกว่า “ยุคจักรวรรดินิยม” (Imperialism) อย่างจริงจังก็เริ่มขึ้น กองทัพตะวันตกเริ่มรุกร้าคุกคามดินแดนแถบเอเชียอาคเนย์ มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์อังกฤษรบชนะพม่าครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2366 อังกฤษรบชนะจีน ในสงครามฝิ่น พ.ศ. 2382 – 2385 การที่จีนแพ้อังกฤษครั้งนี้พิสูจน์ได้ว่า อังกฤษชนะการรบด้วยความสามารถอย่างแท้จริง ต่อมา อังกฤษรบกับพม่าอีกครั้งในปี พ.ศ.2395 ซึ่งอังกฤษก็ชนะอีก ด้านตะวันออกของไทย ญวนรบกับฝรั่งเศสครั้งแรกในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2401 ญวนสู้ฝรั่งเศส ไม่ได้ สุดท้ายในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2405 ญวนต้องทำสัญญาสันติภาพกับฝรั่งเศส โดยเสีย ดินแดนบางส่วนไป ระหว่างที่ยังไม่มีการทำสัญญานั้น ฝรั่งเศสก็ได้ขยายอำนาจเข้าไปในเขมร ซึ่งเป็นประเทศราชของไทยด้วย สภาวะเช่นนี้ ไทยอยู่ในภาวะคับขันมาก มีโอกาสที่ชาติตะวันตกจะ รุกร้าเข้าไทยสูงมาก โดยอ้างเหตุผลว่าประเทศไทยล้าหลัง ต้องให้ชาติตะวันตกเข้ามาจัดการให้ เรียบร้อย เหตุการณ์ระหว่างนี้ไทยอยู่ในภาวะคับขันมาก จะไม่ยอมรับฐานะฝรั่งเศสไม่ได้ เพราะ อาจเกิดอันตรายต่อบ้านเมืองได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะนั้น ทรงตระหนัก ความจริงข้อนี้ดี การดำเนินนโยบายต่างประเทศโดยผูกมิตรกับอังกฤษหรือฝรั่งเศส หรือแม้แต่เก็บ ตัวอยู่ในบ้านเมืองของเรา ล้วนแล้วแต่เป็นอันตรายทั้งสิ้น การคุกคามต่อไทยโดยตรงจะเห็นได้ ชัดเจนในรัชกาลที่ 5 คราว ร.ศ.112 พ.ศ. 2436 ทางเดียวที่จะนำประเทศชาติให้อยู่รอดได้ก็คือ ต้องพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านนี้ การจัดตั้ง การศึกษาแบบสมัยใหม่ให้แพร่ออกไปทั่วพระราชอาณาจักรก็มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง ที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ

2.1.2 สติปัญญาและความคิดตามแบบตะวันตก

หมอสอนศาสนาชาวอเมริกันเริ่มเข้ามาในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ.2371 สมัยรัชกาล ที่ 3 และต่อ ๆ มา นอกจากจะเผยแผ่ศาสนาแล้วยังนำความรู้แบบตะวันตกเข้ามาก่อตั้งในเมือง ไทยอีกด้วย เช่น โรงเรียน การแพทย์ วิทยาศาสตร์ สิ่งหนึ่งที่เป็นประโยชน์แก่ไทยมาก คือ การตั้ง โรงพิมพ์ ออกหนังสือพิมพ์ และพิมพ์หนังสือไทยออกจำหน่ายเผยแพร่ หนังสือพิมพ์ฉบับแรกที่ ออกในเมืองไทย คือ “บางกอกเรคอร์ดเดอร์” (Bangkok Recorder) ของหมอบรัดเลย์ ออกเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2378 ในบางกอกเรคอร์ดเดอร์ฉบับวันที่ 1 มิถุนายน ได้เสนอความคิดเห็นบาง ประการเกี่ยวกับการตั้งมหาวิทยาลัย ในเดือนตุลาคม พ.ศ.2420 ศาสนจารย์ แมกฟาร์แลนด์ (Reverend Samuel G. McFarland) หมอสอนศาสนาอเมริกันผู้ซึ่งเข้ามาเมืองไทยได้เสนอแผน การจะตั้ง “วิทยาลัยที่กรุงเทพฯ สำหรับให้การศึกษาแก่เด็กหนุ่มสาวของไทย ซึ่งคล้าย ๆ กับ

2.1.4 การเลิกทาส

แม้ทาสในเมืองไทยจะมีสภาพความเป็นอยู่ที่จัดว่าดี แต่การมีทาสในบ้านเมืองก็เป็น การถ่วงความเจริญของบ้านเมืองซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักใน เรื่องนี้ดี ด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมของพระองค์ การเลิกทาสจึงสำเร็จลงได้ด้วยดี อย่างไม่รู้ก็ตาม ทรงเห็นการณ์ไกลกว่าการเลิกทาส เพราะได้ทรงมีพระราชดำริถึงเครื่องมือที่จะ ช่วยให้ทาสเมื่อเป็นแล้วจะนำไปใช้ในการยังชีพ ไม่ต้องหวนกลับมาเป็นทาสอีก เครื่องมือ ดังกล่าว ก็คือ การศึกษา โดยการตั้งโรงเรียนให้พวกนี้ได้เล่าเรียน ด้วยการศึกษาตัวเองจะช่วยให้ ทาสได้กลายเป็นไท ยืนหยัดบนลำแข้งของตนเองได้ ในวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2418 จึงทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีอาจารย์สอนหนังสือ และสอนเลขทุก ๆ พระอาราม นอกจากการเลิก ทาสแล้ว การเลิกไพร่ก็เป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญมากของรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงสนับสนุน ให้ไพร่เรียนหนังสือโดยจะยกเว้นการสักให้ถ้าใครสอบได้ชั้นประโยค 2 (มัธยมศึกษา) หรือสอบ วิชาภาษาอังกฤษได้ชั้นปีที่ 4

2.1.5 ความต้องการบุคคลเข้ารับราชการ

ในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 เป็นสมัยของการปฏิรูปประเทศ หน่วยงานราชการ ขยายตัวอย่างมาก ทางราชการต้องการบุคลากรเข้ามาทำงานเป็นอย่างมาก แต่ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในสมัยนั้นขาดแคลนเหลือเกิน การที่จะจ้างชาวยุโรปเข้ามาเป็นที่ปรึกษาราชการ ต่าง ๆ นั้น ก็สิ้นเปลืองเกินความจำเป็น แนวทางในการแก้ปัญหาก็คือ จัดตั้งโรงเรียน ซึ่งจะแก้ ปัญหาความต้องการคนทุกระดับชั้นได้ ดังนั้น ข้อเท็จจริงประการหนึ่งคือ การจัดการศึกษาในสมัย นี้ มีจุดมุ่งหมายต้องการผลิตคน (โดยเฉพาะเสมียนในระยะแรก ๆ) เข้ารับราชการ

ปัจจัยทั้ง 5 ประการนี้ เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ก่อให้เกิดการจัดการศึกษาระดับมัธยม ใหม่ ขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการ ปฏิรูปประเทศให้เกิดผลดี และรักษาเอกราชของชาติให้ได้ ไม่ว่าจะปัจจัยที่กีดกันจากภายนอก หรือภายในก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นล้วนแต่ให้ผลดีแก่ประเทศในเวลาต่อมา (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2529)

2.2 จุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5

2.2.1 เพื่อสนองความต้องการของทางบ้านเมืองที่ต้องการคนเข้ารับราชการ

จุดมุ่งหมายข้อนี้เป็นข้อสำคัญมาก เนื่องจากในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการขยายตัวของส่วนราชการออกไปมาก แต่จำนวนบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่จะรับใช้ราชการกลับมีจำนวนน้อยมาก ไม่เพียงพอแก่ความต้องการด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้น และส่งพระบรมวงศานุวงศ์และผู้ที่มีความสามารถไปเรียนวิชาการ ณ ต่างประเทศ ซึ่งก็ปรากฏว่าพระบรมวงศานุวงศ์และผู้ที่มีความสามารถซึ่งเข้าเรียนในโรงเรียนที่พระองค์ทรงจัดตั้งขึ้นนั้นหลายคนได้กลายเป็นกำลังสำคัญของพระองค์ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองในกาลต่อมา

โรงเรียนแห่งแรกที่อาจเรียกได้ว่าเป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ ได้แก่ โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก (โรงเรียนสวนกุหลาบ) ซึ่งมุ่งฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายร้อยนายสิบในกรมทหารมหาดเล็ก โดยตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2424 ในกรมทหารมหาดเล็ก แต่เมื่อนักเรียนเพิ่มขึ้นในปีถัดมาจึงพระราชทานพระตำหนักเดิมที่สวนกุหลาบให้เป็นโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยวัตถุประสงค์เพื่อผลิตคนเข้ารับราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นยังมีอีกหลายแห่ง เช่น โรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนของกระทรวงเกษตร โรงเรียนไปรษณีย์โทรเลข และโรงเรียนทางฝ่ายทหาร ตำรวจ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตคนออกมารับราชการนั้น ไม่ได้หมายความว่า พระองค์ทรงลืมนโยบายส่วนใหญ่ของชาติ คิดแต่จะผลิตคนเข้ารับราชการแต่เพียงอย่างเดียว แต่แท้ที่จริงแล้ว การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการศึกษาก็เนื่องจากพระองค์ทรงเห็นคุณค่าของการศึกษาในแง่ของการให้ประชาชนทั่วไปได้รู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น เพื่อนำความรู้ไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ได้อีกด้วย (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2529)

2.2.2 เพื่อประโยชน์ทั่วไป

ความมุ่งหมายประการนี้ได้มีมาตั้งแต่ระยะต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเลยทีเดียว ทรงมีพระราชดำริถึงการที่จะให้เครื่องมือประกอบอาชีพแก่ลูกทาสที่จะเป็นไท เพื่อให้ลูกทาสเป็นไทได้จริง ๆ และเครื่องมือดังกล่าวนั้นก็คือ “การศึกษา” และหลังจากที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริในเรื่องการจัดการศึกษาให้แก่ลูกทาสได้เกือบปี ก็ได้ทรงประกาศจะให้ มีอาจารย์สอนหนังสือไทยและสอนเลขทุก ๆ พระอารามขึ้น โดยทรงประกาศในวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2418 แต่น่าเสียดายที่ประกาศนี้ก็กลับไม่ประสบผลสำเร็จแต่อย่างใด เพราะในรายงานการศึกษาในสมัยต่อมาไม่ได้กล่าวถึงการตั้งโรงเรียนหรือการสอนในวัดต่าง ๆ

เลย การพระราชทานแบบเล่าเรียนหลวงก็ไม่มี การสอบไล่ที่ว่า จะจัดให้มีขึ้นทุกหกเดือนก็ไม่มี การสอบไล่ครั้งแรกของไทยยังไม่มีขึ้นจนกระทั่งปี พ.ศ. 2427 เหตุที่ประกาศในปี พ.ศ. 2418 ไม่ประสบความสำเร็จนั้น อาจเนื่องมาจากความผันผวนทางการเมืองที่สั่งสมมา โดยรัชกาลที่ 5 พยายามดึงอำนาจกลับคืนมาจากกลุ่มตระกูลขุนนาง ซึ่งมีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้นำและมีอำนาจมากที่สุด การเมืองในต้นรัชกาลที่ 5 แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มของรัชกาลที่ 5 เรียกว่า “กลุ่มสยามหนุ่ม” กลุ่มของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เรียกว่า “กลุ่มสยามอนุรักษนิยม” และกลุ่มของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญหรือวังหน้า ซึ่งเรียกว่า “กลุ่มสยามโบราณ” และเป็นกลุ่มสนับสนุนสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ด้วย เพราะความสำนึกในบุญที่ทำให้ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นวังหน้า ความขัดแย้งมาถึงจุดระเบิดในเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2417 ในเหตุการณ์ที่เรียกกันว่า “วิกฤติการณ์วังหน้า” โดยวังหน้าได้ลี้ภัยไปอยู่สถานกงสุลอังกฤษ และเรียกร้องให้ผู้ว่าราชการอังกฤษที่สิงคโปร์เป็นผู้ไกลเกลี่ย และประกันความปลอดภัยของพระองค์ แต่อังกฤษถือว่าเป็นเรื่องภายในของไทย จึงไม่แทรกแซง วิกฤติการณ์นี้ ยุติลงด้วยการประนีประนอมของผู้นำทั้งสามกลุ่มเอง จากเหตุการณ์ในครั้งนี้นำให้โครงการต่าง ๆ แทบทุกอย่างของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องระงับไปโดยปริยาย ด้านการจัดการศึกษาก็น่าจะได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ในครั้งนั้นด้วย ดังนั้น การจัดการศึกษาของกุลบุตรทั้งหลายจึงต้องรอมajakanกระทั่งปี พ.ศ. 2427 จึงทรงจัดการศึกษาให้แพร่หลาย เปิดโอกาสให้ทุกคนได้เล่าเรียนอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยเหตุนี้ การศึกษาสำหรับกุลบุตรที่เรียกว่า “โรงเรียนสำหรับราษฎร” จึงได้เริ่มต้นขึ้น และในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2428 ล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ได้ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วย พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ) พระยาศรีสุนทรโวหาร พระยาภาสกรวงศ์ พระยาสมุทรมุนานุกรักษ์ (สิน) พระสารศาสตร์พลซันท์ (Col. G.E. Gerini) ขุนโอวาทวรกิจ และศาสนจารย์แมกฟาร์แลนด์ (วุฒิชัย มุลศิลป์, 2529)

สถานที่ตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรในครั้งนั้นอยู่ในวัด เนื่องจากมีความเหมาะสมหลายประการ เช่น ใช้เป็นอาคารเรียน มีพระช่วยเป็นครูสอนและเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านอยู่แล้ว โรงเรียนแรกที่ตั้งขึ้น คือ โรงเรียนวัดมหรธนพาราม ในตำบลหัวลำโพง นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนอื่น ๆ อีก โรงเรียนบางแห่งได้รับการอุดหนุนโดยทางราชการ บางโรงเรียนก็ตั้งขึ้นโดยการอุปการะของทางวัดและเอกชนร่วมกัน

ในการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ก่อให้เกิดการผืนกกำลังของชาติเช่นเดียวกับการเลิกไพร่ ด้วยการศึกษ การเรียนภาษาไทย วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ จะเป็นเครื่องมือก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนในชาติ ด้วยเหตุนี้ เมื่อล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูป

การปกครองเพื่อสร้างรัฐประชาชาติ (Nation – State) จึงไม่ค่อยมีปฏิกิริยาตอบโต้จากฝ่ายต่าง ๆ มากนัก

2.2.3 เพื่อส่งเสริมการศึกษาพระศาสนา

ดังเช่นที่กล่าวมาแล้วว่า การศึกษาของไทยในสมัยโบราณอาศัยวัดเป็นสถานศึกษา มีพระสงฆ์เป็นผู้สอนซึ่งพระสงฆ์ที่จะสอนได้นั้นจะต้องมีความรู้หนังสือเป็นอย่างดี ข้อดีคือเป็นการช่วยให้ภิกษุสามเณรและกุลบุตรมีความรู้ในทางหนังสือต่อไป และอีกประการคือ ช่วยถ่ายทอดพระธรรมคำสั่งสอนแก่ผู้เรียนอีกด้วย จุดมุ่งหมายในข้อนี้ หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะพบว่าการจัดการศึกษาโดยให้โรงเรียนอยู่ในวัด เป็นการสนับสนุนให้เด็กนักเรียนสนใจในพระศาสนา เพราะพระสงฆ์ผู้เป็นอาจารย์ย่อมต้องสั่งสอนศีลธรรมแก่เด็กเป็นธรรมดา ประกอบกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่ดี เมื่อเด็กเหล่านี้เติบโตขึ้นครบอายุบวชก็จะใช้ความรู้ทางหนังสือที่ได้เรียนมา ศึกษาค้นคว้าพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ต่อไป อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาในสมัยนั้นทำให้พระศาสนาแพร่หลาย และทำให้คนใกล้ชิดกับศาสนามากขึ้น

3. ความพยายามในการปฏิรูปการศึกษาปี พ.ศ.2517

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนินการในการปฏิรูปการปกครองและการศึกษาคครั้งใหญ่ดังที่กล่าวมาแล้ว ได้ทรงทดลองปูพื้นฐานในการปฏิรูปการปกครองเพื่อเปลี่ยนเป็นระบอบประชาธิปไตย ทรงสร้างเมืองสมมุติชื่อ “ดุสิตธานี” ในบริเวณพระราชวังดุสิต จัดการปกครองแบบเทศบาล แบ่งเขตการปกครองออกเป็น อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ตามลักษณะการปกครองท้องถิ่น ประชาชนมีสิทธิเลือกผู้ปกครอง มีการจัดตั้งพรรคการเมือง เพื่อเป็นการฝึกหัดให้ข้าราชการมีความเข้าใจและเคยชินกับการปกครองแบบประชาธิปไตยต่อไป ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2568 ก็ทรงมีพระราชดำริที่จะมอบรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชน ทรงจัดตั้งสภาต่าง ๆ เพื่อช่วยในการบริหารราชการแผ่นดิน พระยาภิรมย์ภักดี (ดร. ฟรานซิส บี แทร์) ได้เคยร่างรัฐธรรมนูญสั้น ๆ ถวาย เป็น Outline of Preliminary Draft และต่อมาได้ทรงมอบหมายให้ปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างประเทศและที่ปรึกษาของกระทรวงชาวอเมริกัน ร่างรัฐธรรมนูญเป็นภาษาอังกฤษ ชื่อว่า An Outline of Changes in The Form of Government เมื่อเดือนมีนาคม 2474 เป็นเวลา 3 เดือนก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กรรมการผู้ร่างมีความเห็นว่าจะยังไม่ถึงเวลาสมควรที่จะดำเนินการตามโครงการนี้อย่างครบถ้วน (ดวงเดือน พิศาลบุตร, 2529)

เมื่อคณะราษฎร ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่ไปศึกษาต่างประเทศ และได้รับอิทธิพลความคิดจากตะวันตกมาทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย อยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้ และจะกล่าวหาฟ้องร้องมิได้ อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนั้นตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ก็ถือว่าการศึกษาคือเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่รัฐบาลเร่งดำเนินการใหญ่ เนื่องจากการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนี้จะดำเนินไปได้ราบรื่นต้องอาศัยการศึกษาและพลเมืองที่มีการศึกษาก็จะช่วยให้ประเทศเจริญ คณะราษฎรจึงกำหนดให้หลักการศึกษาคือเป็นหลักหนึ่งในหลักหกประการที่จะบริหารกิจการบ้านเมืองต่อไป ข้อความในหลักการศึกษามีว่า "คณะราษฎรจะให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร" (ดวงเดือน พิศาลบุตร, 2529)

รัฐบาลได้ตั้งกรมการศึกษาขึ้นชุดหนึ่ง เพื่อจัดวางแผนการศึกษาชาติ โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นประธานและกรรมการอีก 5 คน ได้ร่างประกาศแผนการศึกษาชาติ และแผนการปฏิบัติการต่าง ๆ ขึ้นแล้วเสร็จ ในขณะเดียวกันนั่นเองก็ได้ประกาศตั้งสภาศึกษาขึ้น มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการเป็นนายกสภา สำหรับเป็นที่ปรึกษา สภานี้ได้พิจารณาร่างแผนการศึกษาชาติและแผนปฏิบัติการต่าง ๆ แล้วนำเสนอกระทรวงธรรมการ เพื่อเสนอไปยังคณะกรรมการราษฎรต่อไป และต่อมาสภาศึกษาได้ประชุมตั้งแต่เดือนกันยายน 2476 เป็นต้นมา แต่ก่อนนั้นสภาการศึกษาได้ร่างแผนปฏิบัติงานส่วนวิสามัญศึกษา ซึ่งควรเริ่มทันที คือตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมประจำภาค และจัดตั้งโรงเรียนวิสามัญศึกษาขึ้นอีกหลายโรงเรียน และเสนอว่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยควรมีคณะวิชาปริญญาได้ 5 คณะเป็นต้น ซึ่งแผนการศึกษาชาติฉบับแรกได้เริ่มใช้มาเมื่อปี พ.ศ.2475 ต่อมาก็ได้มีการปรับปรุงแผนการศึกษาชาติในปี พ.ศ.2479 เพื่อให้เกิดความทันสมัยในขณะนั้น

ในช่วงระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลกันบ่อยครั้ง สภาพการณ์ต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงหลายประการทั้งในประเทศและต่างประเทศ หลังสงครามโลกประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติและองค์การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ กระทรวงศึกษาธิการได้รับความร่วมมือจากองค์การเหล่านี้อยู่เสมอ เช่น การส่งผู้เชี่ยวชาญมาแลกเปลี่ยนความรู้แก่บุคลากรทางการศึกษาของไทย ความช่วยเหลือด้านวิทยาการศึกษาแก่ครู อาจารย์ แนวคิดในการศึกษาแบบตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยมากในขณะนั้น แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลมาหลายสมัย แต่ทุกรัฐบาลก็มีนโยบายที่จะปรับปรุงการศึกษาเหมือนกัน ต่อมาหลังการปฏิวัติเมื่อ พ.ศ.2501 ได้มีการแต่งตั้งกรรมการปรับปรุงแผนการศึกษา 12 คน เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายคณะปฏิวัติ ต่อมา พ.ศ.2502 ได้ยุบกรรมการดังกล่าว ตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้น จึงได้โอนงานปรับปรุงนี้

ไปให้สภาการศึกษาดำเนินงาน ซึ่งมีคณะกรรมการประกอบด้วยบุคคลอาชีพต่าง ๆ ถึง 77 คน มา
ร่วมพิจารณาร่างแผนการศึกษาซึ่งคณะกรรมการบริหารได้ยกร่างมาเสนอ ต่อมาจึงประกาศให้
เป็นแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ.2503 ซึ่งจุดมุ่งหมายของแผนการศึกษาฉบับนี้ สรุปได้ว่า
รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่เอกลักษณ์เพื่อเป็นพลเมืองดี มี
ศีลธรรมและวัฒนธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีสุขภาพสมบูรณ์ มีจิตใจเป็น
ประชาธิปไตย มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและทำประโยชน์แก่ประเทศชาติ การหา
ความรู้นั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพต่อไปข้างหน้า ในช่วงนั้นมีการให้ความช่วยเหลือ
จากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เช่น รัฐบาลออสเตรเลีย ให้ความช่วยเหลือ
ในการจัดตั้งโรงเรียนเทคนิคส์ตีป เป็นโรงเรียนประเภทช่างอุตสาหกรรม รัฐบาลแคนาดา ให้ความ
ช่วยเหลือด้านการพัฒนาการศึกษา จัดข้าราชการครูไปอบรมดูงานที่ประเทศแคนาดา แม้
แต่ธนาคารโลก ก็ให้การสนับสนุนด้านเงินทุนกู้ยืมเพื่อปรับปรุงระบบการศึกษา เป็นต้น จะเห็นได้
ว่าระยะเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางด้านแนวคิด การจัดระบบ
การเรียนการสอนจากต่างประเทศมากมาย (ดวงเดือน พิศาลบุตร, 2529)

แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ.2503 ได้ใช้กันมาเป็นเวลานาน ต่อมาเกิด
ปัญหาการเพิ่มของพลเมืองสูงขึ้นมาก เฉลี่ยร้อยละ 3.2 ต่อปี อัตราการขยายตัวทางด้านบริการ
การศึกษามีไม่ทัน ปัญหาการว่างงานเพิ่มมากขึ้น การเรียนต่อในระดับอุดมศึกษานั้นถือเป็นค่านิยม
ที่ทุกคนต้องการมีใบปริญญาบัตร กระนั้นมหาวิทยาลัยก็ขยายไม่ทัน อีกทั้งยังประสบปัญหา
ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และปัญหาในด้านภาพทางการศึกษา จึงมีแนวคิดที่จะมีการปฏิรูป
การศึกษาไทยเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ปรับปรุง
พัฒนาหลักสูตร วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดจากหลักสูตร พ.ศ.2503 เสนอแนะหลักสูตรใหม่
หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน มีการเรียกร้อง
ให้มีการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งแม้แนวคิดนี้จะมีมาก่อนหน้านี้แล้วก็ตาม แต่การ
เรียกร้องนี้ก็เป็นตัวเร่งเร้าให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเร็วยิ่งขึ้น รัฐบาลจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการวาง
พื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาขึ้นเมื่อ 25 มิถุนายน พ.ศ.2517 ได้พิจารณาปัจจัยประกอบทุก ๆ
ด้าน กำหนดความมุ่งหมายไว้อย่างทันสมัย เน้นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมเป็นหัวใจในการ
ปฏิรูปโดยนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาพิจารณาประกอบด้วยเพื่อความสอดคล้องกัน
ในที่สุด รัฐบาลก็ได้อนุมัติแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ขึ้นมา โดยมีสาระ
สำคัญที่เป็นหลักการในการปฏิรูปการศึกษา ดังนี้ (ดวงเดือน พิศาลบุตร, 2529)

หมวดที่ 1

ความมุ่งหมาย

ตามนัยของแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 นั้น การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต เพื่อมุ่งเพื่อมุ่งสร้างเสริมภาพพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคม โดยจะเน้นการศึกษาเพื่อสร้างเสริมความอยู่รอดปลอดภัย ความมั่นคงและความผาสุกร่วมกันในสังคมไทยเป็นประการสำคัญ ความมุ่งหมายของการศึกษามีดังนี้

1. ให้มีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและของผู้อื่น มีระเบียบวินัย มีความเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนา และหลักธรรม
2. ให้มีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ตามวิถีทางประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
3. ให้มีความรับผิดชอบต่อชาติ ต่อท้องถิ่น ต่อครอบครัว และต่อตนเอง
4. ให้มีความสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกัน และการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ มีความรักชาติ ตระหนักในความมั่นคงปลอดภัยของชาติและการมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศ
5. ให้มีความยึดมั่นและผดุงความเสมอภาค ความสุจริตและยุติธรรม
6. ให้มีบุคลิกภาพที่ดี มีสุขภาพและอนามัยสมบูรณ์ ทั้งทางกายและใจ
7. ให้มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามารถในการประกอบอาชีพและการจับจ่ายใช้สอยอย่างประหยัด ตลอดจนการร่วมมือกันประกอบกิจการและธุรกิจต่าง ๆ โดยชอบด้วยกฎหมาย
8. ให้มีความสามารถในการติดต่อทำความเข้าใจและร่วมมือซึ่งกันและกัน รู้จักการแสวงหาความจริง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติ ปัญญา และโดยสันติวิธี
9. ให้มีความรู้ ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าในวิทยาการ ศิลปะ วัฒนธรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรของประเทศ

หมวด 2

แนวนโยบายการศึกษาของรัฐ

10. รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษา โดยถือว่าการศึกษามีความสำคัญในอันดับสูงยิ่งแห่งกิจการของรัฐ การจัดระบบการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะ การจัดการศึกษาทั้งปวงย่อมอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ

11. รัฐพึงจัดการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึงบริบูรณ์ สำหรับสถานศึกษาของรัฐ และท้องถิ่นจะต้องจัดให้เปล่า
12. สถานศึกษาพึงให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษาตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ การศึกษาที่มีค่าใช้จ่าย รัฐพึงวางมาตรการที่เหมาะสมเพื่อให้บุคคลมีโอกาสได้รับการศึกษาโดยเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ภายใต้ขอบเขตที่รัฐกำหนดและตามสติปัญญาความสามารถ ในการจัดการศึกษา รัฐพึงสนับสนุนให้การศึกษาของแต่ละสถานที่ศึกษามีภาพทัดเทียมกัน ไม่ว่าสถานศึกษานั้นจะตั้งอยู่ ณ ที่ใด
13. รัฐพึงจัดให้สาระและกระบวนการเรียนรู้ครบถ้วนและกลมกลืนกัน ระหว่างความเจริญอกงามทางธรรม จริยธรรม และปัญญา กับความเจริญทางวัตถุ และระหว่างความเจริญอกงามทางร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตที่สมบูรณ์ตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา รัฐพึงจัดการศึกษาให้ประชาชนชาวไทยทุกคนสามารถใช้ภาษาไทยได้เป็นอย่างดีในการติดต่อทำความเข้าใจกัน รัฐพึงจัดให้มีความประสานสัมพันธ์กัน ระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกโรงเรียน รวมทั้งให้มีภาคปฏิบัติที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ในแต่ละระดับและประเภทการศึกษา
14. รัฐพึงเร่งรัดและสนับสนุนการศึกษานอกโรงเรียนในลักษณะต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลได้มีโอกาสได้รับการศึกษาตลอดชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่ได้มีโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอันดับแรก
15. รัฐพึงจัดและสนับสนุนผู้ยากไร้ผู้มีความผิดปกติทางร่างกาย จิตใจ หรือสังคม และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาให้ได้รับการศึกษาโดยทั่วถึงกัน
16. รัฐพึงเร่งรัดและสนับสนุนการอบรมเลี้ยงดูเด็กในวัยก่อนประถมศึกษา โดยรัฐจะสนับสนุนให้ท้องถิ่นและภาคเอกชนจัดให้มากที่สุด สำหรับการจัดการศึกษาระดับนี้ของรัฐบาลจะจัดทำเพียงเพื่อเป็นตัวอย่างและเพื่อการค้นคว้าวิจัย
17. รัฐพึงจัดและส่งเสริมการมัธยมศึกษา เพื่อประกันความเสมอภาคในโอกาสที่จะเข้ารับการศึกษาในระดับนี้ของพลเมือง โดยจัดให้สอดคล้องและสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ตลอดจนให้มีประสบการณ์ในการทำงาน

18. รัฐพึงจัดการให้สถานศึกษาระดับอุดมศึกษามีอิสระในการดำเนินการภายใน และมีเสรีภาพทางวิชาการ โดยไม่ขัดต่อระเบียบข้อบังคับ แผนนโยบายของรัฐและกฎหมาย เพื่อให้มีประสิทธิผลในการสนองความต้องการของประเทศ
19. รัฐเป็นผู้จัดการฝึกหัดครูทุกระดับ และพึงดำเนินการผลิตครูเพื่อให้สถานศึกษาต่าง ๆ มีครูผู้สามารถให้การศึกษาค้นคว้าได้ผลสมบูรณ์สมควรมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ รัฐพึงใช้มาตรการพิเศษคัดเลือกบุคคลที่จะเข้าศึกษาด้านการฝึกหัดครู ทั้งนี้ เพื่อให้ได้บุคคลที่มีสติปัญญา ความเหมาะสม และมีความสามารถที่จะเป็นครู
20. รัฐพึงสนับสนุนการอาชีวศึกษาอย่างกว้างขวาง และให้สอดคล้องกับภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในรูปแบบที่จัดให้ผสมผสานเข้าไว้ในการศึกษาทุกระดับ และที่จัดเป็นเอกเทศตามความจำเป็น ทั้งนี้โดยมุ่งเน้นความรู้ ความสามารถด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมที่สนับสนุนการเกษตรเป็นสำคัญ
21. รัฐพึงวางมาตรการ และดำเนินการเพื่อให้บุคคลในท้องถิ่นได้มีโอกาสเข้าศึกษาตามความต้องการและความจำเป็นของท้องถิ่น ทั้งนี้โดยมีข้อผูกพันว่า จะต้องกลับไปดำเนินกิจการอันเป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่น
22. รัฐพึงจัดให้มีเอกภาพในนโยบายการบริหารการศึกษา และยึดหลักการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา โดยพึงจัดระบบและกระบวนการบริหารการศึกษาให้สอดคล้องกับระบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคมของประเทศและท้องถิ่น ทั้งนี้ พึงดำเนินการมอบอำนาจและกระจายอำนาจการศึกษาตามขั้นตอนที่เหมาะสม
23. รัฐพึงระดมเลือกสรรทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งจากรัฐ ท้องถิ่น เอกชน และผู้รับการศึกษา มาใช้ในการจัดการศึกษา หาวิธีการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยคำนึงถึงความเสมอภาคระหว่างท้องถิ่นและสถานศึกษา เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด รัฐพึงให้ทุนเล่าเรียน และหามาตรการอื่นช่วยเหลือผู้ยากไร้ให้ได้รับการศึกษาตามควรแก่สภาพ
24. รัฐพึงเปิดโอกาสให้เอกชนร่วมรับภาระจัดการศึกษาได้ภายในขอบเขตที่รัฐกำหนด แต่รัฐจะต้องดูแลให้สถานศึกษาของเอกชน ทุกระดับ ทุกประเภท ทั้งที่จัดเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกโรงเรียนดำเนินงานให้สอดคล้องกับนโยบาย แผนงาน โครงการ และเอกลักษณ์ของการศึกษาของชาติ ทั้งนี้การศึกษาที่เอกชนจัดนั้นจะต้องไม่แสวงหาผลกำไรเกินควร

25. รัฐพึงส่งเสริมการทดลองและการวิจัยทางการศึกษา เพื่อจะได้นำผลไปใช้ในการปรับปรุงการศึกษาให้เหมาะสมอยู่เสมอ
26. รัฐพึงสนับสนุนให้มีการเรียบเรียง และจัดพิมพ์ตำรา บทเรียน และเอกสารทางวิชาการอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้โดยไม่ขัดต่อวัฒนธรรมไทย ระเบียบข้อบังคับและกฎหมาย
27. รัฐพึงดำเนินการในทุกวิถีทางเพื่อให้สถาบันครอบครัวมีบทบาทและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนให้เป็นพลเมืองดี มีภาพและคุณสมบัติเหมาะสมกับวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของสังคมไทย

จากแผนการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่า วิสัยทัศน์ในการปฏิรูปการศึกษานั้นนับว่ามีความทันสมัย และสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบันอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการศึกษาตลอดชีวิต การสนับสนุนให้ทุกคนมีโอกาสการศึกษาเท่าเทียมกัน มีการสนับสนุนให้มีการศึกษาภาคบังคับโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย การให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ฯลฯ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปการศึกษาใน ปี พ.ศ.2517 ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ อันเนื่องมาจากความผันผวนและความไม่แน่นอนทางการเมือง ในช่วงปี พ.ศ.2517 – 2519 มีการผลัดเปลี่ยนรัฐบาลหลายครั้งหลายครา จากสภาพการณ์เช่นนี้ส่งผลให้แรงผลักดันทางการเมืองมีไม่เพียงพอที่จะทำให้การปฏิรูปในครั้งนั้นประสบผลสำเร็จได้อย่างที่ตั้งใจไว้ (ดวงเดือน พิศาลบุตร, 2529) หลังจากนั้นมา ก็เริ่มมีการพูดถึงเรื่องของการปฏิรูปการศึกษามามากบ้างประปรายเป็นระยะ ๆ จนถึงปัจจุบัน ความพยายามนั้นก็ยังไม่บรรลุถึงเป้าหมายที่วางไว้ ก่อให้เกิดคำถามว่า เหตุใด การปฏิรูปการศึกษาซึ่งเป็นแนวคิดที่มีอนันต์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองจึงไม่สามารถก่อตัวขึ้นเป็นรูปเป็นร่างได้สำเร็จเสียที

ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ และอาจเป็นคำตอบของคำถามดังกล่าว ก็คือ ความพยายามในการปฏิรูปที่ผ่านมา นั้น มักเป็นความพยายามปฏิรูปที่มองจากบนลงล่างแต่เพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการกระจายอำนาจบริหาร การปฏิวัติรูปแบบการเรียนการสอน การปรับปรุงหลักสูตร หรือการพัฒนาครู ล้วนเป็นหน้าที่ของหน่วยงานกลางในการดำเนินงาน แล้วจึงผลักดันลงไปสู่ภาคปฏิบัติระดับล่าง ได้แก่ โรงเรียนและสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งสิ้น การปฏิรูปจากบนลงล่างนี้ไม่สามารถประสบความสำเร็จได้เนื่องจากความอึดอ้ายของระบบราชการ ความทะเยอทะยานของระบบการศึกษา ตลอดจนความผันผวนทางการเมืองต่าง ๆ เช่น ที่กล่าวมาข้างต้น หากมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์เสียใหม่ มองว่าการปฏิรูปการศึกษาที่จะมีประสิทธิภาพได้นั้น อาจเริ่มจากรากฐานประชาชนในชุมชนเองที่จะช่วยผลักดันการปฏิรูปการ

ศึกษาให้เป็นผลสำเร็จโดยไม่จำเป็นต้องเริ่มจากบนลงล่าง จากรัฐสู่ประชาชนก็เป็นได้ (ความจริงของแผ่นดิน, 2541)

4. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542: การปฏิรูปการศึกษาครั้งที่ 2

จากแนวคิดในการปฏิรูปการศึกษาที่เคยมีมาตลอดในอดีตแต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จอย่างจริงจังเนื่องด้วยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ความล่าช้าของระบบราชการ เรื่องของการปฏิรูปแบบแยกส่วนโดยไม่มีการปรับปรุงส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมารองรับสนับสนุนกัน เรื่องของอิทธิพลทางการเมือง เรื่องของการสูญเสียอำนาจ เรื่องของบุคลากรไม่สามารถทำความเข้าใจแนวคิดได้อย่างชัดเจน ฯลฯ ล้วนแต่ส่งผลเสียให้แก่การเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง เป็นปัญหาที่กีดกักร่อนระบบการศึกษาและภาพทางการศึกษาของเยาวชนไทยมานาน เริ่มตั้งแต่ก่อนเข้ามหาวิทยาลัย การศึกษาดำเนินไปด้วยระบบ “แพ็คตัดออก” โดยวัดจากผลคะแนนเป็นตัวเลข เห็นได้ชัดในกรณีนักเรียนชั้นมัธยมปลายที่กำลังเตรียมตัวสอบเข้ามหาวิทยาลัย หากมองตามความเป็นจริงนั้น จำนวนนักเรียนที่ต้องสอบแข่งขันกันนั้นมีจำนวนมากมายมหาศาล แต่จำนวนสถานศึกษาที่เป็นมหาวิทยาลัยปิดของรัฐนั้นมีจำนวนจำกัด ไม่สามารถรองรับจำนวนนักเรียนทั้งหมดได้ จึงต้องมีการสอบคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยของรัฐ ส่วนผู้ที่ไม่สามารถผ่านการคัดเลือกในรอบนี้ก็มีทางเลือกอื่น ๆ อีกมากมาย อาทิ มหาวิทยาลัยเอกชนที่เป็นมหาวิทยาลัยปิด หรือแม้แต่มหาวิทยาลัยเปิดอย่าง มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ฯลฯ ทั้งหมดนี้ต่างก็เป็นมหาวิทยาลัยที่กระทรวง-ศึกษาธิการรับรองภาพของหลักสูตรการเรียนการสอน นักศึกษาที่จบออกมาไม่ว่าที่ใดต่างก็เป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ตามความสามารถเฉพาะตนได้ดีไม่ต่างกันเท่าใดนัก แต่ด้วยระบบการศึกษาแบบ “แพ็คตัดออก” ทำให้เกิดการแบ่งระดับนักเรียนที่สามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยปิดชื่อดังของรัฐบาล กับนักเรียนที่ต้องไปสอบเข้ามหาวิทยาลัยเอกชนอื่น ๆ หรือนักเรียนที่ต้องไปเรียนตามมหาวิทยาลัยเปิดต่าง ๆ มองว่าคนที่เรียนในมหาวิทยาลัยปิดของรัฐที่มีชื่อเสียงนั้นเป็นเด็กที่มีความสามารถสูง และมองว่านักเรียนที่ต้องไปเรียนมหาวิทยาลัยเอกชนนั้นความสามารถด้อยกว่า หรือมองว่าเด็กที่เรียนตามมหาวิทยาลัยเปิดนั้นไม่มีความสามารถทัดเทียมกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค่านิยมที่มองว่านักศึกษาที่จบจากสถาบันราชภัฏนักดูจะมีภาพด้อยกว่าสถาบันอื่น ๆ ในสายตาคนทั่วไป ค่านิยมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผลจากระบบ “แพ็คตัดออก” ที่ปลูกฝังค่านิยมการแข่งขันต่อสู้กันอย่างเอาเป็นเอาตายของนักเรียนที่กำลังเตรียมตัวสอบเข้ามหาวิทยาลัย

นอกจากนี้ การศึกษาแบบเก่านี้ก็ไม่สามารถตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้ของนักเรียนได้อย่างเต็มที่ เนื่องจาก หลักสูตรการเรียนการสอนเดิมนั้น ได้ถูกกำหนดจาก

ศูนย์กลาง จากกระทรวงศึกษาธิการ กระจายไปสู่สถานศึกษาทั่วประเทศ ด้วยหวังว่าหลักสูตร การเรียนการสอนของประเทศไทยนั้นจะมีภาพได้มาตรฐานเหมือนกันทั่วประเทศ โดยมองข้าม ความเป็นจริงว่า หลักสูตรที่กำหนดจากส่วนกลางนั้น มีการพิจารณาความสำคัญและองค์ ประกอบของหลักสูตรในแง่ปัจจัยความเหมาะสมสำหรับสถานศึกษาในเมืองหลวงซึ่งอยู่ใน ขอบข่ายศูนย์กลางเท่านั้น ส่วนสถานศึกษาตามต่างจังหวัดโดยเฉพาะในที่ห่างไกลนั้นมีปัจจัย สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตที่แตกต่างกันจากในเมืองหลวงมากนัก นั้นหมายความว่า นักเรียนที่อยู่ ตามต่างจังหวัดนั้นจำเป็นต้องเรียนในหลักสูตรที่ไม่มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่รอบ ตัวของพวกเขา ต้องเรียนในสิ่งที่ไกลตัวและไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ การศึกษาเป็น ไปในลักษณะ “ยัดเยียด” ให้เขาเรียนในสิ่งที่พวกเขาไม่สนใจ หรือหากจะกล่าวให้ถูกต้องก็ต้อง กล่าววาระบบการศึกษาในแบบเก่านั้นไม่มีศักยภาพในการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจที่จะ เรียนรู้ ไม่ปลูกฝังให้เยาวชนรักการเรียนรู้ รักการค้นคว้า แม้เมื่อศึกษาจบหลักสูตรไปแล้ว ไม่เกิด สำนึกในการเรียนรู้ตลอดชีวิต หลักสูตรที่เกิดขึ้นนั้นได้ทำให้สถานศึกษากับชุมชนแวดล้อมแยกตัว ห่างออกจากกัน เป็นการปลูกฝังแนวคิดแบบ “คนเมือง” ที่เน้นความเจริญด้านวัตถุให้แก่นักเรียน ต่างจังหวัดเหล่านั้น เมื่อพวกเขาเรียนจบจึงมีความใฝ่ฝันที่จะเข้ามาศึกษาต่อหรือเข้ามาหางานทำ ในเมืองใหญ่ด้วยแนวคิดแบบคนเมือง เชื่อว่าเมืองหลวงเท่านั้นที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรือง เป็น โอกาสทองของพวกเขามาในการสร้างฐานะ เมื่อทุกคนต่างก็มุ่งเข้ามาในเมืองหลวงกันอย่างไม่ ขาดสายจึงต้องมีการแข่งขันกันอย่างเอาเป็นเอาตายเพื่อแย่งชิงเก้าอี้ในสถานศึกษาที่มีชื่อเสียง หรือแย่งชิงตำแหน่งหน้าที่การงานอันมีอยู่อย่างจำกัด ในขณะที่ชุมชนที่เป็นบ้านเกิดนั้นกลับไม่มี ปัญญาชน หรือผู้มีความรู้สูง ๆ จากเมืองหลวงกลับไปพัฒนาบ้านเกิดของตนเองเลย ความเจริญ จึงกระจุกตัวอยู่แต่เพียงศูนย์กลางเท่านั้น ส่วนบริเวณรอบนอกนั้นก็ยังคงไม่ได้รับการพัฒนา เท่าที่ควร เมื่อประเทศมีจุดอ่อนที่สำคัญและเป็นจุดอ่อนที่ใหญ่หลวงอยู่เช่นนี้ การที่จะพัฒนา ประเทศให้มีศักยภาพในการแข่งขันกับนานาประเทศได้นั้นย่อมเป็นเพียงความฝันที่ไม่อาจเป็นจริง ได้เท่านั้นเอง

ความล้มเหลวของระบบการศึกษาเก่าที่ได้กล่าวมานั้นได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งกระแสการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของการศึกษาในประเทศไทยได้เกิดขึ้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศให้มีกฎหมายว่าด้วยการศึกษา ซึ่งก็คือ “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542” ประกาศไว้ในราชกิจจานุเบกษา ณ วันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ.2542 ซึ่งสาระสำคัญของ พระราชบัญญัติฉบับนี้อยู่ที่การปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ เปลี่ยนทุกส่วนไปพร้อม ๆ กัน ทั้งในด้านการปฏิรูปการเรียนรู้อันอยู่ภายใต้การปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ เปลี่ยนทุกส่วนไปพร้อม ๆ กัน ทั้งในด้าน การปฏิรูปการเรียนรู้อันอยู่ภายใต้การปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ เปลี่ยนทุกส่วนไปพร้อม ๆ กัน ทั้งในด้าน อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง หลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มีดังต่อไปนี้

หมวด 1

บททั่วไป

ความมุ่งหมายและหลักการ

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

- (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
- (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 9 การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักดังนี้

- (1) มีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ
- (2) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- (3) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและประเภทการศึกษา
- (4) มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู ศึกษานิเทศก์และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาครู ศึกษานิเทศก์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

- (5) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษาชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ

หมวดที่ 2

สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา

มาตรา 10 การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพหรือบุคคลซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิ และโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ

การศึกษาสำหรับคนพิการในวรรคสองให้จัดตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษา ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกระทรวง

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความสามารถพิเศษ ต้องจัดด้วยรูปแบบที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงความสามารถของบุคคลนั้น

มาตรา 11 บิดา มารดา หรือผู้ปกครองมีหน้าที่จัดให้บุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลได้รับการศึกษาภาคบังคับตามมาตรา 17 และตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องตลอดจนให้ได้รับการศึกษานอกเหนือจากการศึกษาภาคบังคับ ตามความพร้อมของครอบครัว

มาตรา 12 นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 13 บิดา มารดา หรือผู้ปกครองมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ดังต่อไปนี้

- (1) การสนับสนุนจากรัฐ ให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดู และการให้การศึกษาแก่บุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแล
- (2) เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของบุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลที่ครอบครัวจัดให้ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายกำหนด

- (3) การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 14 บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุน หรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี ดังต่อไปนี้

- (1) การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ
- (2) เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนด
- (3) การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

เปรียบเทียบแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 กับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542

หากพิจารณานโยบายทางการศึกษาของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 กับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แล้ว จะเห็นได้ว่าทั้งสองฉบับมีแนวคิดสำคัญทั้งที่คล้ายคลึงกันและต่างกันอยู่บ้าง ซึ่งสามารถเปรียบเทียบให้เห็นได้ดังนี้

ตารางสรุปแนวนโยบายปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ.2520 กับ พ.ศ.2542

	แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520	พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542
จุดมุ่งหมายของการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - เน้นการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต - มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข - สามารถประกอบอาชีพโดยสุจริต จับจ่ายใช้สอยอย่างประหยัด - รู้จักคิดริเริ่มสร้างสรรค์ แก้ปัญหา ด้วยสติปัญญา โดยสันติวิธี - มีความรู้ เข้าใจ และเห็นคุณค่าในวิทยาการ ศิลป วัฒนธรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรของประเทศ 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา - พัฒนาร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และธรรม สำนึกในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น - ปลุกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพ กฎหมาย ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

<p>นโยบายทางการศึกษา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การจักระบบการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐโดยเฉพาะ กิจกรรมศึกษาทั้งหมดอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ - รัฐให้ความเสมอภาคทางการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาภาคบังคับ ตามสถานศึกษาของรัฐและท้องถิ่นจะต้องจัดให้เปล่า - รัฐสนับสนุนการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อเปิดให้บุคคลได้ศึกษาตลอดชีวิต 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการได้รับการศึกษา รัฐต้องจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี โดยไม่เก็บค่าใช้จ่า - บิดา มารดา หรือผู้ปกครอง มีหน้าที่จัดให้บุตรหรือผู้อยู่ในความดูแลได้รับการศึกษาภาคบังคับ นอกเหนือจากนั้นแล้วให้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของครอบครัว
	<ul style="list-style-type: none"> - รัฐเป็นผู้ฝึกหัดครูทุกระดับ คัดเลือกผู้ที่มีสติปัญญา และความเหมาะสมมาเป็นครู - ยึดหลักการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา จัดระบบให้สอดคล้องกับระบบการปกครอง เศรษฐกิจของประเทศและท้องถิ่น - เปิดโอกาสให้เอกชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาภายใต้ขอบเขตที่รัฐกำหนด โดยไม่แสวงหากำไรเกินควร - สนับสนุนการทดลองวิจัย พิมพ์ตำรา และเอกสารทางวิชาการอย่างกว้างขวาง 	<ul style="list-style-type: none"> - นอกเหนือจากรัฐแล้ว ให้ครอบครัว ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน - สถาบันครอบครัว องค์กรเอกชน หรือสถาบันทางสังคมทั้งหลายจะได้รับสิทธิประโยชน์จากการสนับสนุนบุตรหลานหรือเยาวชนให้ได้รับการศึกษา เช่น ได้รับเงินอุดหนุนสำหรับการศึกษาขั้นพื้นฐานของบุตรหลานตามที่กฎหมายกำหนด หรือการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายทางการศึกษา

1. เปรียบเทียบจุดร่วมของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 กับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542

เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดในการปฏิรูปการศึกษาระหว่างแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 กับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 จะเห็นได้ว่ามีแนวคิดสำคัญ ๆ ที่คล้ายกันอยู่หลายจุด อาทิ

1.1 แนวคิดในการปฏิรูปการเรียนรู้ของเยาวชนที่เน้นการศึกษาภาคบังคับ

แผนการศึกษาทั้ง 2 ฉบับ ให้ความสำคัญกับการศึกษาภาคบังคับเป็นอย่างมาก ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้กำหนดให้รัฐจัดการศึกษาภาคบังคับตามสถานศึกษาของรัฐและท้องถิ่นแบบให้เปล่า เปิดโอกาสในการได้รับการศึกษาแก่ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งยังสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งในและนอกระบบ การศึกษาแก่บุคคลที่มีความต้องการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

1.2 แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีพ

จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่ปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 นั้น มีเป้าหมายเดียวกัน คือ ต้องการให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีพ ไม่เพียงแต่การศึกษาในห้องเรียนเพื่อสอบได้คะแนนดี ๆ เท่านั้น แม้เมื่อจบการศึกษาไปแล้วก็ยังคงมีความใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา พยายามค้นคว้าหาความรู้รอบตัวจากแหล่งข้อมูลที่มีอยู่รอบตัว เพื่อพัฒนาทักษะ ความชำนาญ และความรู้รอบตัวอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตต่อไป

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ยังมีส่วนที่เพิ่มเติมจากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 คือ แนวคิดเรื่องการศึกษาภาคปฏิบัติ (Learning By Doing) นอกจากการปฏิรูปการศึกษาจะสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีพซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากสิ่งที่อยู่รอบตัวแล้ว การศึกษาภาคปฏิบัติก็เป็นแนวคิดที่สนับสนุนให้เยาวชนได้รู้จักการทดลอง พิสูจน์ให้ประจักษ์จริงด้วยการลงมือปฏิบัติ ลองผิดลองถูก เพื่อให้เยาวชนได้มีประสบการณ์ตรงจากการทดลอง ได้ลงมือทำจริง เข้าใจถึงกระบวนการปฏิบัติทั้งหมดนอกเหนือจากการเรียนภาคทฤษฎีในห้องเรียนซึ่งแนวคิดเรื่องการศึกษาภาคปฏิบัตินี้จะดำเนินการควบคู่ไปกับแนวคิดให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง (Student Center หรือ Child Center) โดยจะกระตุ้นให้เยาวชนรู้จักสังเกต รู้จักตั้งคำถาม และค้นคว้าในสิ่งที่ตนเองสนใจ มีความอยากรู้อยากเห็นในเรื่องนั้นจริง ๆ ครูจะเป็นเพียงผู้ชี้แนะ ให้คำปรึกษาเท่านั้น นักเรียนจะต้องค้นคว้าและเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งหากแนวความคิดทั้ง 2 ประการนี้สามารถปฏิบัติควบคู่กันไปได้อย่างราบรื่นแล้ว พัฒนาการในการเรียนรู้และการปลูกฝังทักษะด้านการค้นคว้าด้วยตนเองของเยาวชนก็ควรจะประสบความสำเร็จอย่างน่าทึ่งเลยทีเดียว

1.3 แนวคิดเรื่องการจัดให้การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในท้องถิ่น

นโยบายด้านการศึกษาของแผนการศึกษาทั้ง 2 ฉบับ เน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการศึกษา มีการสนับสนุนให้องค์กรภาคเอกชน สถาบันทางสังคม

สถาบันครอบครัว หรือหน่วยงานต่าง ๆ สามารถจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานภายใต้ขอบเขตที่รัฐกำหนดได้ เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่เพื่อวางรากฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ดี เหมาะสมกับบุตรหลานในท้องถิ่นของตนเอง ไม่แบ่งแยกเรื่องการศึกษา กับชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนออกจากกัน มองว่าการศึกษาคือส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในชุมชน ทั้งยังเป็นการรวมจิตใจ ความสามัคคีของคนในท้องถิ่นในการกำหนดอนาคตของบุตรหลานอีกด้วย

2. เปรียบเทียบจุดต่างระหว่างแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 กับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542

แนวคิดทั้ง 3 ที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นดูเหมือนจะเป็นหัวใจในการปฏิรูปการเรียนรู้ของเยาวชนอันเป็นหลักยึดมั่นในความพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาตลอดมา แต่ก็มีบางจุดระหว่างแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 กับพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ.2542 ที่มีความแตกต่างกัน และเป็นความแตกต่างที่ส่งผลถึงความสำเร็จในการปฏิรูปการศึกษาเลยทีเดียว จากการศึกษาแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 กับพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ.2542 มีประเด็นที่มีความแตกต่างกันดังต่อไปนี้

2.1 โครงสร้างการบริหารงาน

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 มีสาระสำคัญในประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารงานด้านการศึกษา ให้อำนาจในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจทั้งหมดอยู่ในมือของรัฐแต่เพียงผู้เดียว หน่วยงานของรัฐมีหน้าที่รับผิดชอบในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมดแล้วจึงผลักดันนโยบายดังกล่าวลงไปยังสถานศึกษาทั่วประเทศรับนโยบายนำไปดำเนินการ โดยที่ผู้ปฏิบัติงานในระดับล่างนั้นจะไม่ค่อยมีอำนาจตัดสินใจ หรือเสนอแนะนโยบายย้อนกลับขึ้นไปสู่ระดับบนเท่าใดนัก ถึงแม้ในแผนการศึกษาจะระบุให้มีการกระจายอำนาจ และจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจของประเทศและท้องถิ่น แต่ในทางปฏิบัติจริงก็ยังไม่เป็นเช่นนั้น อำนาจในการบริหารยังคงรวมศูนย์ (Centralize) อยู่ที่จุดเดียว สถานศึกษาทั่วประเทศยังต้องขึ้นอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการเพียงแห่งเดียว ทิศทางของอำนาจในการบริหารงานยังคงเป็นไปในลักษณะบนลงล่าง (Top-Down)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 กลับมีนโยบายที่ต่างกันอย่างมาก กล่าวคือ นโยบายในทางการบริหารงานการศึกษา ให้ความสำคัญกับโครงสร้างระบบบริหารเป็นอย่างมาก รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 81 กำหนดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ จึงได้มีการยกร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งมี

ผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 20 สิงหาคม 2542 สาระสำคัญในกฎหมายฉบับนี้คือปัจจัยของการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 75 และพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. 2542 มาตรา 5 และมาตรา 6 ได้กำหนดให้จัดตั้งองค์การมหาชนเฉพาะกิจขึ้น เรียกว่า "สำนักงานปฏิรูปการศึกษา" เรียกโดยย่อว่า "ส.ป.ศ." และให้ใช้ชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า "Office of Educational Reform" เรียกโดยย่อว่า "OER"

อำนาจหน้าที่ของ ส.ป.ศ.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษา พ.ศ.2542 กำหนดให้สำนักงานปฏิรูปการศึกษามีอำนาจหน้าที่หลักดังนี้

- (1) เสนอการจัดโครงสร้าง องค์กร การแบ่งส่วนงาน
- (2) เสนอการจัดระบบครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา
- (3) เสนอการจัดระบบทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา
- (4) เสนอแนะเกี่ยวกับการร่างกฎหมายเพื่อรองรับการดำเนินงานตาม (1) (2) และ (3) ต่อคณะรัฐมนตรี
- (5) เสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย กฎข้อบังคับ ระเบียบ และคำสั่งที่บังคับใช้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการตาม (1) (2) และ (3) เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

การดำเนินการตามวรรคสอง ให้สำนักงานคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนประกอบด้วย

การบริหารงานของ ส.ป.ศ.

เพื่อดำเนินงานตามภารกิจให้แล้วเสร็จตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 คณะกรรมการบริหารฯ ได้แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 5 คณะกรรมการ โดยมีขอบเขตและหน้าที่ปฏิบัติดังต่อไปนี้

- 1) คณะกรรมการจัดโครงสร้าง องค์กร และการแบ่งส่วนงาน
รับผิดชอบจัดทำข้อเสนอแนวทางการจัดโครงสร้าง องค์กร และการแบ่งส่วนงาน
 - การบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ
 - การจัดโครงสร้างการบริหารงานส่วนกลาง

- การกระจายอำนาจสู่เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา ในด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป
- การบริหารและการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- การบริหารและการจัดการศึกษาของเอกชน

2) คณะกรรมการครู คุรุสภา และบุคลากรทางการศึกษา

การผลิตขอจัดทำข้อเสนอแนวทางการจัดระบบครู คุรุสภา และบุคลากรทางการศึกษา

- การผลิตและพัฒนาครู คุรุสภา และบุคลากรทางการศึกษา
- การพัฒนามาตรฐานวิชาชีพ องค์กรวิชาชีพ และใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครู และผู้บริหาร
- การจัดระบบบริหารงานบุคคล
- การจัดระบบเงินเดือน ค่าตอบแทน สวัสดิการ และสิทธิประโยชน์

3) คณะกรรมการทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

การผลิตขอจัดทำข้อเสนอแนวทางการจัดระบบทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

- การระดมทรัพยากรจากทุกส่วนของสังคม
- การจัดสรรงบประมาณเพื่อความเป็นธรรมและเสมอภาค ประสิทธิภาพและประสิทธิภาพของการจัดการศึกษา
- การวางระบบการบริหารการเงิน
- การจัดระบบการตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผล

4) คณะกรรมการกฎหมาย

การผลิตขอจัดทำร่างกฎหมายและแก้ไขกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดโครงสร้างระบบบริหารการศึกษา ครู คุรุสภา และบุคลากรทางการศึกษา ทรัพยากรและการลงทุน

5) คณะกรรมการรับฟังความคิดเห็นและประชาสัมพันธ์

รับผิดชอบการรับฟังความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องและประชาชนทั่วไป รวมทั้งดำเนินการประชาสัมพันธ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดโครงสร้าง ระบบบริหารการจัดการศึกษาคครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ทรัพยากรและการลงทุน

ภารกิจของ ส.ป.ศ.

สำหรับภารกิจของสำนักงานปฏิรูปการศึกษา (ส.ป.ศ.) ในปัจจุบันนั้นมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการพัฒนาแนวคิด กำหนดนโยบาย และจัดแผนการปฏิรูปโครงสร้างทางการศึกษาที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม ขอบเขตหน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของ ส.ป.ศ. นั้นมีอยู่ 3 ด้านด้วยกัน คือ

- (1) เสนอการจัดโครงสร้าง องค์กร การแบ่งส่วนงาน
- (2) เสนอการจัดระบบครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา
- (3) เสนอการจัดระบบทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

ในการกำหนดร่างแผนการปฏิรูปโครงสร้างการบริหารสถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ให้มีรูปแบบการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น โดยกำหนดเขตพื้นที่การศึกษาขึ้นมา 295 เขต จำแนกเป็นกรุงเทพมหานคร 6 เขต และส่วนภูมิภาค 289 เขต บริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการ เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในคณะกรรมการบริหารสถานศึกษาอีกด้วย ในแต่ละเขตก็จะมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลการศึกษาเฉพาะในเขตของตนเอง เป็นการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลาง (Decentralize) ทั้งยังสามารถเสนอแนวทางนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในท้องถิ่นขึ้นไปยังหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบโดยตรงเพื่อพิจารณาแนวทางปฏิบัติได้อีกด้วย การกำหนดแผนงานเช่นนี้ เป็นการผลักดันนโยบายการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่มือของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม เปิดโอกาสให้สาธารณชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของบุตรหลานของตนเองอย่างจริงจังมากกว่าแผนการศึกษาฉบับก่อน ๆ อย่างเห็นได้ชัด

2.2 แนวทางการดำเนินการปฏิรูป

การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 ซึ่งใช้อยู่เดิมนั้น แนวทางในการปฏิรูปจะทำงานแบบแยกส่วน พยายามแก้ไขกันไปทีละจุดทีละเรื่อง เช่น มีความพยายามแก้ปฏิรูปในเรื่องของหลักสูตรเพียงอย่างเดียว โดยไม่ได้ปรับปรุงด้านโครงสร้าง

การบริหารงาน และปัจจัยด้านทรัพยากรเพื่อการศึกษาสามารถรับสนับสนุนด้วย การดำเนินงานจะเป็นไปในลักษณะแยกส่วน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาตามมา เนื่องจากการศึกษาเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันของปัจจัยต่าง ๆ การปรับปรุงแก้ไขเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง โดยขาดการรองรับจากส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันนั้น จะทำให้การดำเนินงานสะดุด ติดขัด และไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้

แนวทางการปฏิรูปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 นี้เป็นการปฏิรูปโดยมองปัญหาในลักษณะที่เป็นองค์รวม เน้นการปฏิรูปทุก ๆ ส่วนไปพร้อม ๆ กันทั้งระบบ เพื่อให้แต่ละฝ่ายมีการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องประสานกัน เช่น เมื่อมีการปฏิรูปในด้านของหลักสูตรการเรียนรู้ ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการศึกษา ก็จะต้องมีการปฏิรูปโครงสร้างอำนาจที่เน้นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมารับ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม หากต้องการให้ความเสมอภาคทางการศึกษา ก็ต้องมีการปรับปรุงแก้ไข ระบบการจัดการทรัพยากรทางการศึกษาให้เอื้อประโยชน์แก่เยาวชนผู้เฝ่ศึกษา ได้มีโอกาสได้รับการศึกษาที่ดีมีภาพอย่างเท่าเทียมกัน ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันนี้จะต้องตอบรับสนับสนุนกันอย่างลงตัวพอดีทุกด้านซึ่งเป็นแนวคิดที่มีความแตกต่างจากระบบที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตอย่างสิ้นเชิง จึงนับได้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 นี้เป็นแนวทางในการปฏิรูปครั้งสำคัญครั้งหนึ่งนับตั้งแต่ในการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 เลยทีเดียว